12. MELLÉKLET

A kulturális örökség komplex szemléletű megőrzése a nemzetközi irányelvekben

Az **ICOMOS–TICCIH Dublini Alapelvek (2011)** kifejezetten komplex, integrált szemléletben közelítik meg az ipari kulturális örökség megőrzését. Az ipari örökséget nem csupán az egyes műemléki értékű épületek vagy műszaki létesítmények összességeként értelmezik, hanem olyan **összetett örökségi rendszerként**, amely magában foglalja az épületeket, szerkezeteket, gépeket és berendezéseket, az ipari területeket és tájakat, és a kapcsolódó infrastruktúrát, továbbá a szellemi örökség elemeit – például a műszaki tudást, a munkakultúrát, valamint a helyi közösségek emlékeit és társadalmi-kulturális hagyományait. Kiemelt jelentőséget tulajdonítanak továbbá az ipari örökség és a természeti környezet, illetve a táj kapcsolatának.

A komplex szemlélet a **megőrzés módszerében** is megjelenik: az irányelvek az örökségi értékek történeti, technológiai, társadalmi-gazdasági, táji és kulturális összefüggéseinek együttes feltárását, dokumentálását és értékelését írják elő, ehhez pedig interdiszciplináris megközelítést és az érintett közösségek bevonását szorgalmazzák. A védelem célja nem feltétlenül az eredeti állapot változatlan fenntartása; az **eredeti funkció továbbélése vagy az örökségi értékeket tiszteletben tartó adaptív újrahasznosítás** is megfelelő eszköz lehet. Ez egyben összekapcsolja a kulturális örökség védelmét a fenntartható fejlődéssel, mivel a meglévő épületállomány és annak megtestesült energiaértékeinek megőrzése környezeti, társadalmi és gazdasági előnyökkel is járhat.

Az **ICOMOS Valettai Irányelvek (2011)** a kulturális örökség komplex szemléletű megőrzését alapvető elvként érvényesítik. A történeti településeket, városokat és városi területeket nem pusztán az egyes műemlékek vagy történeti épületek együtteseiként kezelik, hanem **összetett, folyamatosan változó térbeli, társadalmi és kulturális rendszerként**. Az örökségi érték részét képezik az épített elemek mellett a településszerkezet, az utcák és közterek rendszere, a városi és környező táj, a régészeti emlékek, panorámák és látványkapcsolatok, valamint a **szellemi örökség** – így a hagyományok, kulturális gyakorlatok, történeti funkciók, emlékezet és a helyhez kapcsolódó kulturális jelentések is.

A komplex szemlélet egyik legfontosabb eleme, hogy a történeti várost és annak **természeti, táji és épített környezetét egymástól elválaszthatatlan egységként** értelmezi. A megőrzés ezért nem korlátozódhat az egyedi építészeti értékek védelmére, hanem ki kell terjednie a városszerkezetre, a beépítés léptékére, a köz- és zöldterületekre, az épületek és nyitott terek kapcsolatára, valamint a település és környezete közötti funkcionális és vizuális kapcsolatokra

is. A dokumentum hangsúlyozza az **autentikusság és integritás**, valamint a tárgyi és szellemi értékek közötti összefüggések megőrzését.

A Valettai Irányelvek ugyanakkor a történeti településeket **élő és fejlődő környezetként** kezelik. A cél nem a változások teljes megakadályozása, hanem azok olyan irányítása, hogy az aktuális fejlesztések, az új funkciók és a társadalmi-gazdasági változások összeegyeztethetők legyenek az örökségi értékekkel. Ennek érdekében a dokumentum a kulturális örökség védelmét összekapcsolja a **településtervezéssel, területhasználattal, fenntartható fejlődéssel, környezetvédelemmel és a helyi lakosság életminőségének javításával**.

Az **ICOMOS–IFLA vidéki tájakra, mint örökségre vonatkozó irányelvei (2017)** különösen erőteljesen képviselik a kulturális örökség **komplex, táji és rendszerszemléletű megőrzését**. A dokumentum a vidéki tájat nem elszigetelt műemlékek, épületek vagy tájelemek összességeként, hanem az **ember és a természet hosszú távú kölcsönhatásának eredményeként létrejött, élő és folyamatosan változó rendszerként** értelmezi. A vidéki tájak egyszerre hordoznak kulturális, természeti, társadalmi, gazdasági és környezeti értékeket, miközben élelmiszer-termelési, erőforrás-gazdálkodási és ökoszisztéma-szolgáltatási funkciókat is ellátnak.

A komplex örökségszemlélet abban is megmutatkozik, hogy az irányelvek a **tárgyi és szellemi örökségi elemeket egységben kezelik**. A vidéki táji örökség részét képezik többek között a termőterületek, a tájszerkezet és a táj morfológiája, a vízrendszerek, a növényzet, a települések, a népi építészet, az infrastruktúra, valamint a közlekedési és kereskedelmi kapcsolatok. Ezek mellett ugyanolyan jelentőségűek a tájhoz kötődő **hagyományos tudásformák, gazdálkodási módszerek, technikák, kulturális gyakorlatok, közösségi identitás és a tájhoz társított kulturális jelentések**. Az örökség tehát nem kizárólag a fizikai tájban, hanem az azt létrehozó és fenntartó emberi tudásban és gyakorlatokban is megtestesül. A dokumentum kifejezetten az **ökológiai, kulturális, társadalmi és gazdasági szempontok közötti egyensúly** megteremtését tekinti céljának.

A **Salalah irányelvek a nyilvános régészeti lelőhelyek kezeléséhez (2017)** a kulturális örökség komplex szemléletű megőrzését a régészeti helyszínek **integrált és fenntartható kezelésén** keresztül érvényesítik. Az irányelvek szerint a régészeti lelőhelyek védelme nem korlátozódhat a feltárt régészeti objektumok és leletek fizikai megőrzésére: a helyszínt annak **tágabb természeti, táji, társadalmi és gazdasági környezetével együtt** kell vizsgálni és kezelni. Ennek megfelelően a kezelési tervek elkészítése során a kulturális erőforrások mellett a természeti értékek, a környezeti folyamatok, az infrastruktúra, a látogatói használat és a helyi közösségekre gyakorolt hatások felmérése is szükséges.

A komplex megközelítés fontos eleme a **megőrzés, a kutatás, a bemutatás és a közösségi hasznosítás összehangolása**. Elsődleges cél az eredeti régészeti anyag és annak kontextusának megőrzése, mivel a lelőhely tudományos és történeti információértéke alapvetően az eredeti összefüggések fennmaradásától függ. Ezzel párhuzamosan azonban a régészeti helyszíneknek oktatási és ismeretterjesztési szerepet is tulajdonítanak: a megfelelő interpretáció elősegítheti

a kulturális sokféleség és az egyes kultúrák közötti történeti kapcsolatok megértését. Az irányelvek a kulturális örökség megőrzését egyúttal a fenntartható fejlődéshez és a helyi közösségek érdekeihez kapcsolják. A régészeti helyszínek kezelésének hozzá kell járulnia a természeti erőforrások és ökoszisztéma-szolgáltatások fenntartásához, miközben lehetőséget teremthet a helyi lakosság gazdasági és társadalmi előnyeinek növelésére is.

A Párizsi Nyilatkozat az örökségről mint a fejlődés mozgatórugójáról – amelyet az ICOMOS 17. Közgyűlése 2011. december 1-jén fogadott el – a kulturális örökség megőrzését szorosan összekapcsolja a fenntartható társadalmi, gazdasági és területi fejlődéssel. A dokumentum az örökséget tágan értelmezi: a tárgyi és szellemi kulturális örökséget egyaránt a fenntarthatóság meghatározó elemének tekinti, amely hozzájárul az identitás és a történeti, kulturális és társadalmi emlékezet fenntartásához. Az örökség védelme ezért nem önmagában álló cél, hanem a fejlődési folyamatok szerves része. A komplex szemlélet különösen jól megjelenik abban, hogy a Nyilatkozat az örökségvédelem körébe egyaránt bevonja a történeti városi területeket, a vidéki településeket és tájakat, a hagyományos mezőgazdasági és kézműves tevékenységeket, a közlekedési hálózatokat, a régészeti és földtani örökséget, valamint a természeti erőforrásokat és ökoszisztémákat. A dokumentum hangsúlyozza a történeti településszerkezetek és tájak integritásának fenntartását, az épített örökség megfelelő újrahasznosítását, valamint a hagyományos tudás, építési technikák és helyi gazdasági tevékenységek továbbélésének jelentőségét.

A Párizsi Nyilatkozat további lényeges eleme, hogy az örökséget aktív fejlesztési erőforrásként értelmezi. Megőrzése hozzájárulhat a települések és térségek megújulásához, a helyi gazdaság élénkítéséhez, a társadalmi kohézióhoz, a foglalkoztatáshoz és a fenntartható turizmushoz.

A Firenzei Nyilatkozat az örökségről és a tájról mint emberi értékről (2014) a kulturális örökség megőrzését kifejezetten holisztikus, emberközpontú és táji szemléletben közelíti meg. A dokumentum szerint a kulturális örökség és a táj nem csupán megőrzendő fizikai érték, hanem a közösségi identitás, a kulturális sokféleség, az életminőség és a társadalmi kohézió meghatározó eleme. Az örökség tárgyi és szellemi értékeit egymással összefüggésben kell kezelni, miközben az egyének és közösségek örökséghez való viszonyát és az értékek meghatározásában betöltött szerepét is figyelembe kell venni.

A komplex szemlélet egyik legfontosabb eleme a kulturális örökség és a táj egységes kezelése. A Nyilatkozat a tájat az örökség szerves részének és a korábbi generációk „élő emlékezetének" tekinti, amely egyszerre hordoz tárgyi és szellemi kapcsolatokat a múlt, a jelen és a jövő között. Különösen hangsúlyos a természeti és kulturális értékek mesterséges szétválasztásának meghaladása: a dokumentum biokulturális megközelítést támogat, amelyben az emberi tevékenység, a települések, a mezőgazdaság, az élőhelyek és a biológiai sokféleség egymással összefüggő rendszer részei. A tájvédelem ezért összekapcsolódik a klímaváltozáshoz való alkalmazkodással, a kockázatkezeléssel, a biodiverzitás megőrzésével és az emberi jólléttel.

A Nyilatkozat a **hagyományos tudást és gyakorlatokat** is a kulturális örökség komplex megőrzésének részévé teszi. A helyi ismeretek, hagyományos technikák és tájhasználati módok nem pusztán történeti értéket képviselnek, hanem a fenntartható fejlődés és a környezeti változásokhoz való alkalmazkodás ma is hasznosítható erőforrásai. Ehhez szorosan kapcsolódik a **helyi közösségek aktív részvétele**: az örökségvédelemnek közösségi alapú, részvételi folyamatként kell működnie, amelyben az érintett közösségek szerepet kapnak az értékek azonosításában, a döntéshozatalban és a kezelésben.

A **Davosi Nyilatkozat – A magas színvonalú Baukultur európai megteremtéséért (2018)** a kulturális örökség megőrzését egy átfogó, **holisztikus építettkörnyezet-szemléletbe** helyezi. A dokumentum központi fogalma a *Baukultur*, amely nem kizárólag az építészetet vagy az egyedi műemlékeket jelenti, hanem az ember által alakított környezet egészét és annak létrehozási, átalakítási és fenntartási folyamatait. Ebbe a történeti épületállomány és a kulturális örökség mellett a kortárs építészet, az infrastruktúra, a közterületek, a települések és a kulturális tájak is beletartoznak. A Nyilatkozat szerint a kulturális örökség a magas színvonalú Baukultur meghatározó összetevője. A komplex örökségszemlélet különösen abban jelenik meg, hogy a dokumentum **nem választja el egymástól a meglévő örökség védelmét és a jövőbeli környezet alakítását**. A történeti épületeket, infrastruktúrát és köztereket a folyamatos térbeli fejlődés kiindulópontjának és referenciájának tekinti, miközben a kortárs alkotásoknak is kapcsolatot kell teremteniük a meglévő épített és természeti környezettel. Az örökségvédelem így nem elszigetelt konzerválási tevékenység, hanem a település- és tájfejlesztés, a tervezés, az építés, az átalakítás és az adaptív újrahasznosítás integráns része.

A Nyilatkozat fontos alapelve továbbá, hogy a magas minőségű épített környezet kialakítása során **egyensúlyt kell teremteni a kulturális, társadalmi, gazdasági, környezeti és műszaki szempontok között**. Ennek megfelelően az örökségi értékek megőrzése nem kizárólag kulturális vagy műemlékvédelmi kérdés, hanem összekapcsolódik a fenntarthatósággal, az életminőséggel, a társadalmi kohézióval és a környezeti felelősséggel. A dokumentum interdiszciplináris és ágazatok közötti együttműködést, valamint a civil társadalom részvételét és a lakosság tudatosságának erősítését is szükségesnek tartja.

Az **ICOMOS „Kulturális örökség és éghajlati veszélyhelyzetek" című 20GA/15. határozata (2020)** a kulturális örökség megőrzését szorosan összekapcsolja az **éghajlatváltozással, a fenntartható fejlődéssel és a társadalmi alkalmazkodóképességgel**. A dokumentum abból indul ki, hogy az éghajlatváltozás hatásai már jelenleg is veszélyeztetik a kulturális örökséget, és e hatások egy része tartós vagy visszafordíthatatlan lehet. Ezért az örökségvédelemnek a hagyományos állagmegóvás mellett ki kell terjednie a **klímasérülékenység és a kockázatok értékelésére, a monitoringra, az adaptív kezelésre, valamint a katasztrófakockázatok csökkentésére és a felkészülésre** is.

A komplex szemlélet egyik meghatározó eleme, hogy a határozat **minden örökségtípus együttes kezelését** szorgalmazza, és a tárgyi kulturális örökség mellett a szellemi örökségnek, valamint a helyi közösségek tudásának és gyakorlatainak is jelentőséget tulajdonít. Ezeket nem kizárólag megőrzendő értéknek tekinti, hanem az éghajlatváltozáshoz való alkalmazkodás és a kibocsátáscsökkentés lehetséges erőforrásainak is. A hagyományos és helyi tudás, a történetileg kialakult alkalmazkodási módszerek és az örökségi gyakorlatok tehát aktívan hozzájárulhatnak a **klímaadaptációhoz és a reziliens közösségek kialakításához**. Különösen fontos, hogy a dokumentum a kulturális örökség védelmét a **fenntarthatóság társadalmi, gazdasági, környezeti és kulturális dimenzióinak egységében** értelmezi, és kifejezetten kapcsolja azt az ENSZ Fenntartható Fejlődési Céljaihoz, mindenekelőtt a klímavédelmi fellépést szolgáló 13. célhoz. Az ICOMOS szerint a hagyományos örökségvédelmi módszereket új, **együttműködésen alapuló, transzdiszciplináris és részvételi megközelítésekkel** szükséges kiegészíteni. A határozat emellett a természeti és kulturális örökség védelmének integrációját, a táji léptékű megközelítést, valamint a hagyományos tudás bevonását is szorgalmazza.

Az **„Európai minőségi elvek az EU által finanszírozott, a kulturális örökségre lehetséges hatással lévő beavatkozásokra" című, 2020-ban felülvizsgált ICOMOS-dokumentum** a kulturális örökség komplex szemléletű megőrzését a beruházások és fejlesztések **teljes életciklusában érvényesítendő alapelvként** kezeli. A dokumentum elsősorban az épített örökségre és a kulturális tájakra összpontosít, ugyanakkor az örökséget közös jónak és közös felelősségnek tekinti. A cél ezért nem csupán az egyes védett objektumok fizikai fennmaradásának biztosítása, hanem kulturális jelentőségük és értékeik hosszú távú megőrzése is.

A komplex szemlélet egyik legfontosabb eleme, hogy az örökségvédelmi szempontokat **nem utólagos korlátozásként, hanem már a fejlesztések programozási és tervezési szakaszától kezdve** figyelembe kell venni. A minőségi követelményeknek a teljes folyamatban – a programozástól és projekt-előkészítéstől a tervezésen és megvalósításon keresztül egészen a monitoringig és értékelésig – érvényesülniük kell. Ehhez megfelelő örökségvédelmi ismeretekre, előzetes kutatásra, hatás- és kockázatértékelésre, szakértői közreműködésre és megfelelő irányítási rendszerre van szükség. Különösen lényeges a dokumentumban megfogalmazott **hét kiválasztási kritérium**, amelyek a beavatkozások minőségének értékelését segítik: **tudásalapú megközelítés, közjó, kompatibilitás, arányosság, megfontoltság, fenntarthatóság és jó kormányzás**. Ezek együttes alkalmazása azt szolgálja, hogy egy fejlesztés ne kizárólag műszaki vagy gazdasági céljai alapján legyen értékelhető, hanem annak örökségi, környezeti és társadalmi következményei is megfelelő súlyt kapjanak.